

9. Ez a mitikus gyermekkor természetesen az embernek magának a gyermekkorával analóg, ahogyan az majd a CSEND gyermek hőségének egyedi mitológiájában kibontakozik: „Fekete – ebben a végtelen szemérmű remekművében – miközben saját gyermekkorának mikrokozmoszt csillantja fel a padlás homályát áthatító fénysugárban [...], helyettiünk is beszél. Kimondja valóságainkat és elárulja sóvárgásunkat az emberi lét tiszta forrásai után...” (P. I. – akit Gáspárné Monostori Judit Posszonyi Lászlóval azonosít –: FEKETE ISTVÁN ÚJ REGÉNYE: A CSEND, *Új Ember*, 1965. szept. 19.)

10. „A szél, a víz, az erdő, a nád, az ég, a felhő, minden egy-egy meseillusztráció, anélkül, hogy mese lenne. Valóság itt minden, és hogy mégis ismeretlen, annak mi vagyunk az okai, mert nem ismerjük.” (Szöllősy Kálmán, *Jelenkor*, 1959. 5. sz.)

11. „Nem szimbolikus állatmesék, aeposusi módra, hanem valószerű állatregények. Fekete külön társadalomnak fog fel minden állatfajt, amelynek tagjai, akárcsak az emberek, önmagukat érzik a világ központjának. [...] A legtöbb bámulattal Vuknak adóztam, mert állatismeretből, rókaléktanból és a világ idegenszemmel való látásából ebben vizsgálják az író a legbravúrosabban.” (Csathó Kálmán, *Új Idők*, 1940. aug. 25.)

12. „...ez a fecskékről szóló bájos történet felnőtt olvasóknak van szánva. [...] Csi-nek, a férjnek és Vít-nek, a feleségnek tiszta költői eszközökkel elmesélt, emberi sorsokat példázó szép története...” (Prohászka János: FEKETE ISTVÁN: Csi. *Magyar Nyelvtör*, 1949. 3. sz., július.) Ezt a kettősséget Takáts Gyula jóízű kifejezéssel élve „fűszeres naturalizmus”-nak nevezi. (FEKETE ISTVÁN RÓL. *Somogy*, 1984. júl.–aug.)

13. Pósa Zoltán járja körül ezt a kérdést. (TERMÉSZET-LÁTÁS ÉS ÁLLATTÖRTÉNET, VÁZLAT FEKETE ISTVÁN „ÁLLAT-REGÉNYEIRŐL”. *Kortárs*, 1984. febr.) Általánosságban beszél a gyermekkori szimbólumképzésről, érintve Saussure és Piaget nézeteit, és megállapítja: „Az állat a maga kiszolgáltatottságában, és ártatlanságában a felnőtt világtól független szabadság-szimbólum megteremtésének kiváló alanya.” Ugyanakkor azt is leszögezi: „Fekete István (a HÚ kivételével) ritkán teremt szimbólumokat, de – mint a VUK esetében is – a köztudatban élő állat-allegóriákat bonyolultabbá teszi.”

14. Mások mellett Lengyel Balázs is ezt fejtegeti. (JEGYZETEK FEKETE ISTVÁN RÓL. *Somogy*, 1982. júl.–aug.) Majd hozzáteszi: „Az olvasói átélést segítő legfőljebb annyi változtatást, írói konstrukciót enged meg magának, hogy a szokásos külső ábrázolás helyett állathőseibe íróként behelyezkedik.” Innen továbblépve pedig az állat szereplők redukált nyelvét is értelmezi: „Csak annyit fordítanak magukból a mi fogalmi nyelvünkre, amennyit természetes viselkedésükből, életmódjuk ismeretéből bátran tulajdoníthatunk nekik.”

15. „Kerestem az utat, a patakot, a nádast, a cseresznye erdőt... s közben – megtaláltam a Házamat” – emlékezik gyermekkori élményére a BALLAGÓ IDŐ-ben.

16. A magát „Sólyom” néven jegyző recenzens, akit

Gáspárné Monostori Judit Kittenberger Kálmánnal azonosít (FEKETE ISTVÁN SZEMÉLYI BIBLIOGRÁFIÁJA, Fekete István Irodalmi Társaság, Ajka, 1987) probléma nélkül vetíti egymásra a két kategóriát recenziójában, amit egyébként az egyik legértékesebb Feketéről szóló értekezésnek tartok: „Egyik mese szebb, mint a másik. [...] Mindegyik más, de egyformán azt tanúsítja mindegyik, hogy aki írta, ismeri nemcsak az állati, hanem az emberi lélek mélységeit is.” A Csi-ben a már többször emlegetett Törvényt emeli ki, majd így folytatja: „Hú, a lángbagoly saját lényének megfelelő bölcs. [...] Bagolyeszével szeretné megérteni az embereket. Ezért minden-hova odaszáll, ahol valami látnivaló akad [...] Kele, a golya már nem gondol az emberrel.” Itt állat és ember párhuzamos sorsában a mindkét fölé rendelt természet-fölötti emeli ki a recenzens: „...mire az ember az elbeszélés végére jut, szinte kézzelfoghatóan érzi a sorsát intéző Kelet. [...] [Vuk-nak] már csak annyi köze van az emberhez, hogy halálos ellenségét tudja benne. [...] Első szerelme büszke boldogságában megérzi hivatását: Az időt majd végigjárja és fiai folytatják, ha ő beleszakadna a homályos semmibe. A rókák szabad népe nem vész el!” (Sólyom: FEKETE ISTVÁN: Csi. *Nimród*, 1940. szept. 20.) A szerző érezhetően nem irodalmár, de (vagy talán éppen ezért) nagyon pontosan méri fel a kisregénynek-gyűjteménynek magának is az irodalom határvidekére mutató fő kérdéseit.

Bodor Béla

„NI NI NI BE FURCSA”

Emőd Tamás: *Egy másik csillagon.*

Válogatott versek

Válogatta és szerkesztette Réz Pál

Palatinus, 2000. 209 oldal, 1400 Ft

Őszintén szólva a közeljövőre nem volt betervezve Emőd Tamás verseinek olvasgatása. A közeljövő különben erős eufemizmus, volta-képp egyrészt csöppet sem volt tervbe véve, mondhatnám, egyáltalán nem, másrészt meg, túl azon, hogy közel, még milyen jövő van? Ez az egész csak látszólag nem tartozik ide, mert épp az megy minden pillanatban, hogy egy dolog miatt le kell mondanom sok minden másról, ha egyvalamit olvasok, másvalamiről biztos örökre lemondok. Ez a szabály, minden választás túl sok lemondás, ám ha kívülről jön, ha más választ helyettem, akkor különösképpen látszani is kezd. Tehát például a kötet ki-

adója, Kőrössi P. József nagyváradi költő felkér, hogy írjak Emőd Tamás nagyváradi költő verseiről. Miért írjak? Az világos, hogy ő, mármint KPJ miért kér föl (egyáltalán valakit), de pont engem? Olvassam el, jó, csak minnek? Hogy tetszeni fog a távolsága, az, hogy igazán mennyire *másik csillagon* vagyunk? De hát nem amúgy is majdnem minden ennyire irgalmatlanul más? Van nekem ehhez a csillagtávolsághoz elég időm? Elég üzemanyag?

Aztán, rendben van, legyen, *eleve* az összes ajánlat amúgy is kívülről jön belülről. Mondjuk, azon veszem észre magam, hogy Móricz Zsigmond színdarabjait olvasom (a kötetet különben, mint Emőd verseit is, a szintén nagyváradi Réz Pál szerkesztette), pedig ez a program aztán végképp föl se merült. Mivel megnéztem televízióban a KISMADÁR című népszínművét, vagyis nem néztem, hanem úgy volt, hogy véletlenül az ment, véletlenül ott ültem, és, úgy látszik, nem volt elég időm továbbnyomni, és egyszer csak az történt velem, hogy már nem is volt kedvem. Elmenni onnan. Beszippant.

Nem csak a „Nagy Költészet”. Emőd Tamás nem nagy költő, úgynevezett igazán nagy verseket nem írt, novellisztikus, historizáló-magyarkodó, rendes mondanivalóval ékeskedő dolgozatai meglehetősen fárasztók, édes-bús, doberdói darabjai, bravúros verselésükkel együtt a giccshatáron imbolyognak. Olykor azonban az ildomos szokványszomorgásból, a tragikus maszk mögül kiszól-kimosolyog, és az igazán remek: „*Fridolin az árokharcot / sóhajtozva túrte*”. Nem nagyon nagy, csak nagyon jó. Végig versrajzolja Olaszországot, ez valami Itália-bédekerben jól venné ki magát, amúgy eléggé lapos: egyszer csak azonban ilyenek jönnek: „*Két ódon kőkoporsó áll / bottíved alatt, Monreál: / egyikben Jó Vilmos király, / másikban Rossz Vilmos király. // Nyolcszázados kód és homály / köröskörül... Ki tudja már, / hogy mit tett Jó Vilmos király? / és mit tett Rossz Vilmos király?*” A „*Volt Vég-Várad, volt Vég-Várad*” Nagyváradról, a „*régi jó idők*”-ből valóról is meg a „románról” is, a *Holnaposok*-ról – maga is oszlopos tagja a két antológiának – Juhász Gyuláról, Dutka Ákosról s főként persze Adyról írt versek valóban fényképpontosságúak: odaülteti az olvasót „*Pollák mama*” mellé, „*hallgatni együtt, újra, / a Vak Gyulát, ha játszik*”. Ez a zsáner igencsak megy neki: „*a régi keskeny / Áldás-uccából egy fiatalember / jön fe-*

lém frissen, mosolyosan, furcsa / hajlós járással [...] És most a Stern-Briüll ház / rácsos ajtaján lép be”. Tőle van (a *Souvenir* című bagatellból) az ismert és, mondjuk így, bosszantó(an jó vagy rossz?) *várad* / *vár Ady* rímpár, SÓHAJ 1910-BŐL című, eléggé rendben lévő dalocskáját pedig csak úgy idemácsolom: „*Ülünk a ház előtt, a kis padon: / be jól is élünk mink itt Váradon. // Tejszínhab, kuglóf, ringlót, mazsola, / folyton uzsonna, folyton vacsora. // Majális, piknik, nőegyleti bál, / néha egy zsúr, az élet ebből áll. // Az ember végül elfárad bele: / valaminek történni kellene...*” Igazán zseniális az ilyesmi kisigényű kupléiban: ilyenkor nem teljesít, füttyent az elvárásokra, elfelejti a Költészetet, elengedi magát, *engedi* magát, a nyelvre hagyatkozik. És akkor *valami* nagyon is *történik* ezen az istenáldotta bájos kuplényelven. Valami, „*Világegyetem... / Yes*”-szerűség. Vegyük például A DOKTOR UR-at, a KOLLERICUS címűt vagy a NI NI NI-t vagy ezt a karinthys típusú agyműködést: „*Iksz úr a pesti körút sarkán / gépfegyvertűztől elesett, / Niksz forradalmi jelvényeken / harminc milliót keresett...*” Emőd 1888-ban született. Igyekvő zsidó fiatalember, magyar költő. „*Négysemzőköt mondvá mind zsidó*” és nagyon magyar, annyira, amennyire csak lehet, így, szépen együtt, ezért fáj neki – egy ironikus állatmese-versike címe is – az antiszemitizmus. Valahogy még akkor belefért az ironia. Megfért a fájdalommal. „*Ez itt a sógor. Przemyslben volt, / ott kinn a külső gyűrűn silbakolt. / Négy év után megjött egy délután / s itthon gránát szaggatta szét bután: / térted halt meg ország, föld, haza... / A fia Tel Avívból írt haza*” (CSALÁDI TABLÓ A RÉGI JÓ IDŐKBŐL), körülbelül ez lehetett a lelki helyzet. „*Ván lelke, amely a felszínén érzékeny*”, írja róla egy Peterdi István nevű kollega a *Nyugatban*, a bájos-ügyetlen fogalmazás mintha Emőd egyik sanzonjából volna, valahogy így: „*A szív a szívkamrákból áll, / két borda közt harmónikál, / négy billentyűje van neki, / s a vér le-fel billegteteti: / élő piros vér, kék erek, / szívet hordunk bent emberek, / én is, te is, / mink is, tik is, / szívet külömbésg nélkül.*” (ANATÓMIA.) Tizenegy évvel fiatalabb Adynál. Csodálja nyilván. Ebből a könyvből eléggé lejön, milyen is lehetett (jó néhány) kortárs viszonyulása Adyhoz. Hogyan kultiváltak. Emőd csodálja, és talán mosolyog is rajta. Hogy olyan *nagy túl*. Nem, biztos nem mosolyog, csak a legjobb versei mosolyognak, hanem imádják. Meg persze pipa rá, hogy „*fölment*” Pestre. Ő is fölmege Pestre. Az-

tán meghalni mégis hazatér, 1938-ban. Még ezt-azt épp megúszott. „Egy út, egy árok.” Egyébként Móricznál is kilenc évvel fiatalabb, csak úgy mondom. Vajon gondoltak valamit egymásról?

Kukorelly Endre

AZ AZELŐTTI CSÖND

Győrffy Ákos: *A Csóványos északi oldala*
Accordia, 2000. 84 oldal, 640 Ft

Győrffy Ákos erdei ember és geográfiai költő. Egy szénégető, egy cseppkőbarlang vagy egy tölgyfamagonc türelme lakik benne. Nem akar gyorsan végezni, idő előtt terpeszkedni, mert tudja, hogy szép lassan úgyis megnövekszik; szervesen, módszeresen, maradéktalanul tölti ki, hódítja meg a neki járó, egyelőre első kötetnyi terjedelmű helyet. Neki térkép e táj, és táj minden, így a könyv is. „Van egy könyv, lapjai kicsorognak az ujjaim között” (KÖNYV) – a víz vagy a fák végtelenül lapozódó kódexe tehát a minta. A táj „valami, ami névtelen” (KAPUHEGY, MÁRCIUS). Meghökkenítő paradoxon, hiszen a kötet címe, akárcsak a versek jelentős részéé, helyrajzi név. Valószínű tehát, hogy a vadont hiába nevezzük meg, leperog róla a név. Hiába lakjuk be, leperog róla a civilizáció is, ahogy például „a tűzrakóhelyet visszaveszi az erdő” (FŰ). A táj verbális, értelemmel bíró valami, hiszen van kérdés, amelyre valódi válasz csak úgy adható, ha a kérdezőt elvezetjük egy bizonyos erdőrészlethez, és rámutatunk. A tájra, ha nem is a halhatatlanság reményében, de írni, nyomtatni lehet, hisz „a vastag / mohapárnán egy ideig megmarad a tenyerem lenyomata” (EGY IDEIG MEGMARAD). A táj érzelem, hisz lehetséges „egy lányarc völgyében tíránzni” (ARC), s ugyanakkor érzékelés: „Ország, az nekem nincs, domborzat van és városok, / szagok és árnyékok, pohár falán száradó borhab, / olvashatatlan menetrend egy éjszakai műút mellett” (SPITZKOPF, OKTÓBER). A menetrend olvashatatlan, a rajzolatok kibogozhatatlanok, inkább csak követhetők. A világ eligazító jelei ebben a természeti esetlegességben ugranak elélnk, álomszerűen, ahogy erre Várady Szabolcs is utal a kötet fű-

lén, ám ezen ne holmi kuszaságot vagy látomásos nagyotmondást értsünk. Itt minden létezőnek pontos körvonalai vannak, csak összefűzésük módja álomszerű, ugyanúgy, ahogy az egyenként jól körülhatárolt, pontosan fogzott levelek együttese áll össze kísérteties lombremegéssé, vagy ahogy „a vízésés páracsíkjain lógnak a / csillagok” (TARPATAKI KEMPING).

Minden eszmélő, „fiatal” költészet fontos eleme a tudatra, öntudatra, éntudatra ébredés. Győrffy Ákosnál ez leginkább a testérzékelésben érhető tetten. Versalánya éppoly aprólékosággal rögzíti a testnyerés és testvesztés, a fizikai nehézkedés és metafizikai lebegés mozzanatait, mintha – megint csak – térképet rajzolna „a test rácsain nézve át” (KISINÓC, ÚTKÖZBEN, NOVEMBER). Ilyen és ehhez hasonlóan finom rajzú ábrákat kapunk: „Erős zúgás a fülemben, hallom, ahogy szöröcsög- / nek a beleim, a halántékomban, mint egy lábdob, a szív- / dobogás, combomban remegni kezd egy izom” (KISINÓC, ÚTKÖZBEN, NOVEMBER), vagy: „ahogy megtöltődik, kiürül a test / és a többi” (MÉZ, TAJTÉK, LENNI CSAK), vagy: „Etetem magam, vérző / gép vagyok, valami idegent növeszték magamban” (KÖD). Győrffy nem nyergel nemzedéki paripát, nem tör gyorsan porosodó babérokra: a testét befogadó közegben, a vadonná tágult magzatburokban kívánja felismerni önmaga lényegi karakterét. Átjárta magát a világot, a lombzenét és a patakkíséretet, a kannás borokat és az irodalmi vendég szövegeket, s magára ismer csírában, pusztulásban: „A tegnapi tűz nyoma, mint ha tükröbe / néznék” (SZEMBEN). Nem is mészakot próbálgat tehát, hanem alkatán keresztül-nézve, önmagán túllátva próbálja megletni azt a valamit, ami az én: „az érzés, hogy igazából akkor vagyok [...] csak az / az egyszeri, meg nem ismételtető valami, amikor / nem vagyok” (CSÓVÁNYOS, JANUÁR). A „bőröndnyi hús”, melyet utazóként cipel magával, nem üt el környezetétől, hiszen én és nem én világa szervesen összefügg, archaikus egységet alkot. „Lehet-e, hogy valaki inkább már táj?” (TÁJ.)

Éppennyire egymásba játszik, egymást lakja az „innen” és a „túl”, a valóság és a misztikum tere. Győrffy érzékeny nomád, van tudása a hegytetőről, ahonnan nincs tovább, ismeri, eléri, újra és újra kísérti önmaga korlátait. A kötet egyik csúcspontja, a MÉZ, TAJTÉK, LENNI CSAK „parázsló szentségtartója” a víz alatti úszás sustorgó-bugyborgó, derengő élményét adja